

## STEREOTIP, PREJUDECATĂ ȘI DISCRIMINARE – CLARIFICĂRI TERMINOLOGICE

Lect. univ. dr. **Camelia Augusta ROȘU**  
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

**Abstract:** *The article aims to clarify three concepts often used in current language without proper knowledge or differentiation. It is about the concepts of stereotype, prejudice, and discrimination. In addition to clarifying terminology, the article attempts to illustrate in detail what the processes leading to stereotyping, prejudice and discriminatory behavior involve, as well as ways to prevent or stop the formation of stereotypes, prejudice and discrimination. In the relationship with those around us, especially in today's society, it is necessary to realize that thinking stereotypically, feeling and having prejudices and acting discriminatory only destroys relationships, stops us from discovering the richness in the diversity of next to us.*

**Keywords:** *stereotype, prejudice, discrimination, culture, education*

În societatea noastră modernă, caracterizată de o mai mare acceptare a valorilor egalității, toleranței și conviețuirii democratice, prejudecățile și stereotipurile nu ar trebui să mai existe, ele fiind moștenirea unui trecut mai puțin evoluat. Dar este suficient să privim în jur pentru a înțelege că nu este așa și că acestea, mai degrabă decât să dispară, s-au adaptat pur și simplu pentru a coexista cu noile valori ale raționalității și toleranței și s-au transformat din explicite în implicite.

Relațiile cu cei din jurul nostru presupun cunoaștere și curaj. Este necesară cunoașterea pentru că celălalt este diferit de noi și este necesar curajul pentru că de cele mai multe ori ceea ce nu cunoaștem ne sperie. Atunci când nu suntem dispuși să-l cunoaștem pe celălalt care este diferit de noi, când diferența ne înspăimântă, putem cădea în capcana stereotipurilor, a prejudecăților și a discriminării. Aceste procese se desfășoară de cele mai multe ori la nivel inconștient, fiind condiționați de bagajul cultural, la care au contribuit foarte mulți factori din trecutul nostru (familia, școala, grupul de prieteni, comunitatea, societatea).

Înainte de a înțelege ce sunt stereotipul, prejudecata și discriminarea este important să înțelegem ce este atitudinea.

Eagly și Chaiken definesc atitudinea ca fiind tendința psihologică exprimată prin evaluarea unei persoane, și această tendința se referă la ceea ce o persoană simte și exprimă la nivel cognitiv, emoțional și comportamental. Astfel, atitudinea are trei componente: componenta cognitivă (informații și credințe despre persoane/obiecte); componenta afectivă (reacții emoționale legate de persoane/obiecte) și componenta comportamentală (acțiunile realizate legate de persoane/comportamente)<sup>1</sup>.

Studiul atitudinii „scoate în evidență particularități culturale și asemănări sau diferențe induse cultural în construirea relației interpersonale prin interacțiune”<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Alice H. Eagly, & Shelly Chaiken, *The psychology of attitudes*, Orlando, Florida, Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, 1993.

<sup>2</sup> Ana-Maria Ionescu, *Dicționar de comunicare interpersonală și comunicare interculturală*, Pitești, Editura Paralela 45, 2019, p. 32.

O persoană diferită de noi este o persoană care gândește diferit, are o cultură, tradiții, religie etc. diferite, sau are anumite particularități care diferă de realitatea obișnuită, cum ar fi persoana cu dizabilități.

Explorarea universului celuilalt înseamnă a explora propriul univers, a pune întrebări asupra propriei persoane și, uneori, întâlnirea cu celălalt este provocatoare, din cauza imposibilității de a reconcilia diferitele viziuni.

Fiecare nouă întâlnire este în sine „traumatizantă”, deoarece forțează o confruntare cu ceea ce nu se cunoaște și reprezintă o amenințare pentru propria siguranță.

Străinul, adică celălalt, persoana diferită de noi, pune la îndoială fundamentele identității noastre, deseori pe baza unei gândiri stereotipe, care nu are nicio legătură cu realitatea lucrurilor. De fapt, omul are atitudini care se bazează pe experiențe individuale, dar și comportamente care derivă din idei bazate pe prejudecăți și stereotipuri.

Termenul *stereotip* provine din mediul tipografic în care a fost inventat spre sfârșitul secolului al XVIII-lea pentru a indica reproducerea imaginilor tipărite prin intermediul formelor fixe. Termenul a fost utilizat pentru prima dată în domeniul psihiatric indicând comportamente patologice caracterizate de repetitivitatea obsesivă a gesturilor și expresiilor. Utilizarea termenului în psihologia socială modernă se datorează lui Lippmann, jurnalist politic, care în 1922 a folosit-o, într-unul din volumele sale, pentru a descrie structurile unei societăți. Potrivit lui Lippmann, stereotipul este un conținut simplist, de natură aproximativ negativă, care se bazează pe raționament incorect și care nu corespunde realității, sunt imagini din mintea omului, care are o gândire rigidă<sup>3</sup>.

Prin stereotip înțelegem opinii și judecăți despre persoane sau obiecte. Cuvântul *stereotip* derivă din cuvintele grecești *stereos*, care înseamnă dur, rigid și *typos*, care înseamnă impresie. Stereotipurile sunt credințe limitative, conform cărora un grup de persoane atribuie caracteristici unui alt grup.

Allport definește stereotipul ca fiind o opinie exagerată în asociere cu o categorie, având funcția de a justifica sau raționaliza conduita noastră în raport cu acea categorie. Stereotipul nu este identic cu categoria, este mai degrabă o idee fixă care o însoțește și acționează în așa fel încât să împiedice gândirea diferențiată în raport cu conceptul<sup>4</sup>.

Stereotipul poate îmbrăca forma unor idei preconcepute, părtinitoare și generalizate care conduc spre etichetarea unui grup sau a unei persoane, în mod negativ sau pozitiv; poate fi o imagine, despre un grup sau o persoană, care a devenit fixă datorită utilizării și difuziunii sale; poate fi o afirmație bazată pe idei preconcepute și pe dezinformare. „Stereotipul este un ansamblu de categorii descriptive simplificatoare (clișee), de obicei negative, caracterizate prin generalizare, exagerare sau distorsionare, cu ajutorul cărora indivizii plasează într-o schemă interpretativă, persoane, grupuri, comportamente și fenomene.”<sup>5</sup>

Stereotipurile sunt înrădăcinate în normele sociale, în cultură, în valorile societății și sunt învățate în mod natural prin intermediul socializării. Normele sociale, și împreună cu acestea și stereotipurile, sunt vehiculate și diseminate de către mass-media, fiind exprimate prin intermediul televiziunii, teatrului, literaturii etc. Stereotipurile fac deci parte din cultura grupului din care fiecare persoană face parte și, ca atare, sunt dobândite și folosite pentru a înțelege realitatea.

<sup>3</sup> Walter Lippmann, *Public Opinion*, Mineola, NY, Dover Publications, 2004.

<sup>4</sup> Gordon W. Allport, *The Nature of Prejudice*, Reading, Massachusetts, Addison-Presley Publishing Company, 1954.

<sup>5</sup> Ana-Maria Ionescu, *Dicționar de comunicare interpersonală și comunicare interculturală*, Pitești, Editura Paralela 45, 2019, p. 157.

Contextul cultural influențează deci formarea stereotipurilor, acestea putând varia în funcție de timp și spațiu. Tocmai de aceea stereotipurile sunt analizate în funcție de specificul cultural și de perioada istorică a fiecărei comunități/societăți. Stereotipurile pot rezulta din: obiceiurile tipice ale unor popoare; idei preconcepute și dezinformare; originea geografică diferită.

Stereotipurile sunt reprezentări care se regăsesc la nivel social, adică le întâlnim la mai multe persoane: de exemplu, imaginea tipică pe care o avem despre un avocat este aceea a unui bărbat, îmbrăcat elegant, serios și cu o capacitate verbală excelentă; imaginea tipică pentru o asistentă este aceea a unei femei amabile, dedicate, drăguțe, care îi îngrijește pe ceilalți.

Stereotipurile au un important rol la nivelul societății: organizează și simplifică realitatea, contribuie la menținerea culturii prin promovarea valorilor unor grupuri, ajută la menținerea controlului social. În ciuda utilității pe care o au la primă vedere stereotipurile, acestea presupun și aspecte negative, deoarece pot conduce la erori de clasificare, pot conduce la subestimarea diferențelor dintre grupuri sau la supraestimarea diferențelor dintre grupuri.

Stereotipurile pot conduce la generalizare, la tendința de a atribui indistinct caracteristici precise unei întregi categorii de persoane, neglijând diferențele individuale, acele diferențe care ar putea să existe între persoanele care aparțin anumitor grupuri. Au o anumită rigiditate în sensul că, odată formate, sunt ancorate bine în cultură și în personalitatea fiecărui individ, rezistă schimbărilor și de aceea sunt foarte dificil de modificat.

În cadrul stereotipurilor putem identifica diferite aspecte:

-negative (de exemplu: țiganii sunt murdari; scoțienii sunt zgârciți, femeile sunt bârfitoare);

-pozitive (de exemplu: italienii fac paste gustoase, nemții sunt harnici);

-neutre (de exemplu: japonezii fac multe fotografii, italienii gesticulează).

Nu este posibil să nu avem gânduri stereotipe, sau să nu simțim emoții negative, este posibil, în schimb, să recunoaștem acele gânduri și să depunem un efort conștient pentru a evita să fim influențați de aceste gânduri.

Stereotipurile sunt cele asupra cărora este necesar să intervenim, în mod special și prioritar, pentru că sunt punctul de plecare spre prejudecată și discriminare.

O tehnică pe care o putem folosi pentru înlăturarea stereotipurilor este corectarea stereotipului – dacă conștientizăm că gândurile noastre sunt influențate de stereotipuri, prin contact direct cu persoana/grupul și prin efort și motivație încercăm să înlocuim gândurile stereotipe cu altele.

Stereotipurile pot crea inegalități în mai multe moduri:

-stereotipurile modelează așteptările persoanelor, care se concentrează asupra sinelui și nu asupra celorlalți;

-stereotipurile pot limita alegerile și oportunitățile din viața persoanelor;

-stereotipurile pot influența modul în care o persoană este percepută, este văzută din exterior;

-stereotipurile pot limita accesul persoanelor la educație sau muncă;

-stereotipurile conduc adesea la discriminare.

Conceptul de stereotip este strâns legat de cel al prejudecății, stereotipul este de fapt baza pe care se dezvoltă ulterior *prejudecata*. Un stereotip se deosebește de

prejudecată, „care presupune acțiuni mentale de ordonare și clasificare mai complexe, trecute prin filtrul rațiunii”<sup>6</sup>.

Prejudecata indică acea gândire care precedă experiența, este o judecată de valoare care nu se bazează pe date reale, este o opinie preconcepțuită. Un gând devine prejudecată numai atunci când nu se schimbă, în ciuda unor noi informații primite. „Prejudecățile se construiesc în urma unor procese mentale care urmăresc să scoată în evidență diferențe reale sau presupuse cu privire la credințele, valorile și modurile de viață ale celorlalți”<sup>7</sup>.

Prejudecată poate fi considerată o atitudine și poate fi transmisă la nivel social, astfel încât în fiecare comunitate/societate există prejudecăți mai mult sau mai puțin împărtășite de toate persoanele.

Prejudecățile pot fi considerate ca fiind judecăți incorecte sau imprecise formulate în mod superficial, deoarece nu se bazează pe cunoașterea aprofundată a unei situații specifice și conduc la atitudini incorecte în construirea relațiilor sociale. Prejudecățile pot fi orientate într-o direcție favorabilă sau nefavorabilă față de evenimente, indivizi sau grupuri.

La fel ca stereotipurile, prejudecățile se formează față de grupurile externe persoanei, și mai puțin față de propriul grup de apartenență (grupul intern).

Prejudecățile asupra anumitor categorii de persoane conduc spre anumite comportamente, întărind credințe și comportamente care nu ar exista fără aceste prejudecăți (profeția care se autodetermină).

Prejudecata este o atitudine des întâlnită în rândul persoanelor autoritare, persoane care nu își pot accepta propria ostilitate, care cred în mod absolut în legalitatea autorității și care proiectează asupra altora propriile slăbiciuni.

Factorii care influențează formarea prejudecății sunt legați de educația din familie, de grupul social din care fac parte, de formarea personalității (rigiditate, respectarea regulilor), competiție între grupuri etc. Toate aceste aspecte pot influența formarea prejudecăților, care sunt învățate în primul rând în familie.

Prejudecățile și stereotipurile sunt prezente deci în moștenirea culturală a unui individ și a grupurilor sociale mici sau mari; se traduc în moduri de gândire și comportamente concrete care ne influențează cotidianul, care au un impact asupra vieții de zi cu zi sub formă de atitudini sau chiar conflicte.

Copiii nu se nasc cu prejudecăți, ci acestea sunt induse în principal de membrii familiei lor. Copiii imită părinții, învață prin observare și imitație: cea mai mare parte a prejudecăților sunt învățate la vârsta preșcolară, dar pot fi reduse ulterior odată cu experiența.

Prejudecata poate fi redusă sau eliminată prin:

- cunoașterea persoanei, grupului;
- promovarea contactului între grupuri, în cadrul cărora să se formeze relații stabile care să permită cooperarea membrilor grupului în mod egal și în care regulile să favorizeze schimbarea atitudinilor;
- suprapunerea diferitelor categorii, astfel încât să se formeze identități de grup cu statut similar;
- menținerea identităților de grup în situații de contact (decatagorizare și recategorizare).

<sup>6</sup> *Ibidem*, p. 156.

<sup>7</sup> *Ibidem*, p. 131.

Prejudecățile pot fi văzute ca fiind greșeli de percepție și evaluare față de membrii din afara grupului și reprezintă un mecanism de bază al discriminării, care are un impact semnificativ asupra siguranței și bunăstării grupurilor vulnerabile din întreaga lume<sup>8</sup>. Prin urmare, prejudecățile compromit coeziunea socială și pot fi considerate ca o formă de închidere față de ceilalți bazată pe o generalizare defectuoasă și inflexibilă.

Putem ilustra legătura dintre stereotip, prejudecată și discriminare astfel: stereotipul reprezintă ideea care declanșează prejudecata, prejudecata fiind atitudinea pozitivă sau negativă care, poate duce direct la comportamentul discriminatoriu al celui alt care este considerat diferit.

Prejudecățile datorate credințelor stereotipe și asociate cu o reacție emoțională negativă conduc la fenomenul discriminării, adică acel comportament incorect, nejustificat și dăunător față de o persoană sau față de membrii unui grup.

Aceste comportamente pot conduce spre stigmatizare (dispreț, condamnare, dezonorare), membrii grupului discriminat fiind văzuți/considerați ca inferiori.

„Termenul discriminare, folosit în abordarea relațiilor intergrupuri, se referă la tratamentul diferențiat favorabil sau nefavorabil al indivizilor care au aceleași calități, dar aparțin unor grupuri sociale, etnice, religioase.”<sup>9</sup>

Discriminarea poate avea efecte diferite asupra persoanelor: stima de sine este afectată, apare sentimentul de inferioritate, teama de eșec, imposibilitatea de a-și atinge obiectivele etc. Victimele discriminării par să se comporte astfel încât să valideze prejudecățile care există față de ele, și aici vorbim de acele profesii care se împlinesc de la sine. Discriminarea nu este întotdeauna o realitate vizibilă, ea poate fi realizată prin mecanisme și nuanțe complexe, în contexte și prin surse diferite: de către persoane sau grupuri, prin legi, regulamente, ordonanțe emise de către autorități.

Există o discrepanță semnificativă între incidența reală a episoadelor de discriminare și percepția subiectivă a acestor experiențe. În fața unor acte de discriminare și violență, care influențează viața oamenilor, pericolul nu este perceput ca atare. Din acest motiv, o măsurare a discriminării reale rămâne problematică, având în vedere că există probleme în recunoașterea și conștientizarea discriminării.

Discriminarea este definită ca un comportament – direct sau indirect – care provoacă un tratament inegal al unei persoane sau al unui grup de persoane, în virtutea apartenenței lor la o anumită categorie. Există discriminare directă atunci când se acționează pentru a pune o persoană sau un grup de persoane într-o situație sau poziție dezavantajată. Discriminarea indirectă apare, prin omisiune, atunci când o normă, o reglementare, o practică, un criteriu, aparent neutru, fără impact, pune o persoană sau un grup în dezavantaj.

Putem stopa discriminarea? Un prim impuls ne-ar spune că este imposibil, însă dacă analizăm lanțul stereotip-prejudecată-discriminare înțelegem că putem preveni și chiar stopa discriminarea. O societate care este orientată spre toleranță trebuie în primul rând să se asigure că respectă principiul egalității, să îi includă pe cei diferiți.

În vederea combaterii discriminării Anca Nedelcu propune intervenții educaționale care să vizeze realizarea unor obiective calibrate pe două dimensiuni: elev și profesor. Astfel, în ceea ce privește dimensiunea elevilor, este necesar să se intervină pentru: consolidarea identității culturale, a imaginii de sine a elevilor; promovarea de interacțiuni empatică; stimularea unei gândiri critice în ceea ce privește prejudecățile;

<sup>8</sup> Bradley D. Mattan, Kevin Y. Wei, Jasmin Cloutier & Jennifer T. Kubota, *The social neuroscience of race-based and status-based prejudice*. *Curr. Opin. Psychol*, 2018 (24), 27–34.

<sup>9</sup> Liviu Plugaru & Mariela Pavalache, *Educație interculturală*, Sibiu, Psihomedica, 2007, p. 72.

formarea în rândul elevilor a capacității de combatere a prejudecăților. În ceea ce privește dimensiunea profesorilor, intervenția ar trebui să vizeze: conștientizarea identității culturale; înțelegerea valorilor, a stilurilor de comunicare și învățare specifice grupurilor; cultivarea gândirii critice privind prejudecățile și discriminarea; formarea abilității de a dialoga în ceea ce privește prejudecățile și discriminarea<sup>10</sup>.

Exemplul de mai jos ne ajută să înțelegem și mai bine diferențele dintre stereotip, prejudecată și discriminare:

- *Toți romii fură* (stereotip);
- *Simt dezgust față de acest rom, doar pentru că este rom, chiar dacă nu m-a deranjat cu nimic* (prejudecată);
- *Îl evit pe acest rom, și pe toate persoanele de etnie romă* (discriminare).

Prejudecățile și stereotipurile sunt legate de o identitate socială și personală care se formează în timpul procesului de socializare, prin care fiecare persoană se compară și se evaluează în raport cu alte persoane sau cu alte grupuri. Plecând de la importanța procesului de formare a identității înțelegem că este necesar să intervenim precoce în formarea stereotipurilor care se transformă în prejudecăți și conduc spre discriminare.

Avem nevoie de educație pentru a rupe lanțul stereotip-prejudecată-discriminare, pentru a ieși din atitudinea de ignoranță, nepăsare și condamnare a celuilalt care este diferit de noi. Într-o societate caracterizată de multiculturalism, de globalizare și de migrație continuă este imperios necesar să ne îndreptăm atenția spre cei de lângă noi, care sunt diferiți, să ieșim din cultura indiferenței și din atitudinea de așa-zisă toleranță.

Imaginea unei societăți omogene este doar rodul unei iluzii sau al unei ideologii. În societatea de astăzi întâlnim o bogăție a diversității culturale. Pentru a ne dezvolta în mod armonios și sănătos, pe plan individual și colectiv, pentru a ne dezvolta propria cultură avem nevoie de interacțiunea cu ceilalți, care provin din culturi diferite. Pentru a face acest lucru este necesar să fim conștienți că nu există o identitate culturală încheșată și perfectă, omogenă și armonioasă, deoarece culturile sunt construcții eterogene și schimbătoare, supuse unor continue procese de contaminare de către alte culturi. Din această perspectivă, străinul nu trebuie privit drept cineva care ne amenință sau ne invadează teritoriul, ci ca o persoană care merită să fie cunoscută în diversitatea ei.

## Bibliografie

- ALLPORT, Gordon, *The Nature of Prejudice*, Reading, Massachusetts, Addison-Presley Publishing Company, 1954.
- EAGLY, Alice H., & CHAIKEN, Shelly, *The psychology of attitudes*, Orlando, Florida, Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, 1993.
- IONESCU, Ana-Maria, *Dicționar de comunicare interpersonală și comunicare interculturală*, Pitești, Editura Paralela 45, 2019.
- LIPPMANN, Walter, *Public Opinion*, Mineola, NY, Dover Publications, 2004.
- MATTAN, Bradley D., WEI, Kevin Y., CLOUTIER, Jasmin & KUBOTA, Jennifer T., *The social neuroscience of race-based and status-based prejudice*. *Curr. Opin. Psychol.*, 2018 (24), 27–34.
- NEDELICU, Anca, *Fundamentele educației interculturale. Diversitate, minorități, echitate*, Iași, Polirom, 2008.
- PLUGARU, Liviu & PAVALACHE, Mariela, *Educație interculturală*, Sibiu, Psihomedica, 2007.

<sup>10</sup> Anca Nedelcu, *Fundamentele educației interculturale. Diversitate, minorități, echitate*, Iași, Polirom, 2008, p. 36.